

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2022.03.086

Ключко І. М.,старша викладачка кафедри підвищення
кваліфікації персоналу пробації,

Інститут підвищення кваліфікації персоналу

Державної кримінально-виконавчої служби України

Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-2785-4925

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ВЧИНЕННЯ ПОВТОРНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті визначаються особливості використання та застосування працівниками відділів соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими установ виконання покарань оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі. Доведено, що оцінка ризиків є важливим інструментом для цілей пенітенціарної системи, та розкрито зміст деяких проблемних аспектів, які виникають у практиці стосовно заповнення оцінки ризиків.

***Ключові слова:** оцінка ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень, криміногенні потреби, статичні фактори ризику, динамічні фактори ризику.*

Постановка проблеми. З огляду на реформування пенітенціарної системи України передбачено вдосконалення підходів щодо ресоціалізації засуджених в установах виконання покарань з урахуванням результатів оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та постійного моніторингу й оцінки досягнутих результатів.

Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення – це процес та результат аналізу впливу факторів ризику на ймовірність виникнення протиправної поведінки засудженого, її можливих наслідків, визначення криміногенних потреб та заходів щодо їх мінімізації [1].

Протягом 2021 року, відповідно до інформації Державної кримінально-виконавчої служби України, до підсистеми «КАСАНДРА» внесено 53 750 оцінок ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбав-

лення волі: перших – 34 681, проміжних – 15 527 та підсумкових – 3 543.

У період 2021–2022 рр. у Територіально відокремленому відділенні «Білоцерківська філія Академії Державної пенітенціарної служби» відбулися навчання 340 начальників відділень соціально-психологічної служби відділів соціально-виховної та психологічної служби установ виконання покарань і слідчих ізоляторів.

Результати опитування під час навчання начальників відділень щодо практичного застосування оцінки ризиків в установах виконання покарань та компаративний аналіз інструменту дозволяють виокремити певні аспекти застосування оцінки ризиків та виявити прогалини в законодавстві. Досвід практичного використання нового інструменту – на початковій стадії, тому виникає багато питань та моментів щодо заповнення оцінки ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд проблематики застосування оцінки ризиків проводили дослідники з різних галузей юридичних і психологічних наук, зокрема: К. Автухов, І. Яковець, А. Гель, О. Колб, О. Мірошніченко, В. Човган, Д. Ягунов. Однак особливості практичного застосування оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень засудженими до позбавлення волі в установах виконання покарань на сучасному етапі її впровадження недостатньо досліджені.

Мета статті – висвітлити особливості практичного застосування оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень засудженими в установах виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Інструменти оцінки ризиків були вперше запроваджені в Канаді 1977 року, після введення у кримінальне законодавство поняття «небезпечний злочинець» і виникнення необхідності виділення таких осіб із загальної маси злочинців. Відтоді оцінки ризиків проводяться під час вирішення багатьох питань – починаючи від розподілу до установи виконання покарань і закінчуючи підготовкою матеріалів на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Серед основних інструментів оцінки можна назвати такі:

SONAR, PCL-R, HCR-20, LSI-R, SAVRY, CAPA, CRS, STATIC-99 [2, с. 101–103].

В Україні оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення успішно використовується у практиці пробації з 2017 року. Тому зрозуміло, що постала необхідність привести у відповідність підходи в роботі з випадками та відслідковування «руху» у кримінально-виконавчій системі кожного засудженого. Однаковий підхід дозволить оцінювати динаміку ризиків засуджених, які часто потрапляють з пробації в установи виконання покарань, обирати найбільш вдалі заходи впливу для запобігання рецидиву і згодом оцінювати ефективність таких заходів.

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України (2020 р.) передбачається запровадження системи оцінки ризиків вчинення особою повторного злочину. Це саме положення знайшло своє відображення у Плані пріоритетних дій Уряду на 2020 рік. Зазначено, що запровадження оцінки забезпечить удосконалення індивідуального планування в роботі із засудженими з урахуванням ризиків та потреб. Запровадження оцінки ризиків та індивідуального планування у соціально-виховній роботі із засудженими сприятиме забезпеченню безперервності у здійсненні заходів виправлення та ресоціалізації, а також є важливим інструментом під час вирішення питання щодо можливості умовно-дострокового звільнення [3, с. 7].

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5 соціально-виховна та психологічна робота із засудженими здійснюється відповідно до індивідуальних програм, які складаються за результатами медичного обстеження, психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення, кримінологічної, кримінально-правової характеристики, оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення [4].

Наказом Міністерства юстиції України від 26.06.2018 р. № 2023/5 передбачено, що з 2022 року формування системою прогнозу вчинення особою повторного кримінального правопорушення ґрунтуватиметься на використанні машинного навчання та алгоритмів автоматизованих висновків, заснованих на

результатах обробки великих структурованих масивів даних. Форми вносять до Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту (підсистема «КАСАНДРА») [5].

Паспорт реформи Пенітенціарної системи та пробації 2018–2021 рр. (затверджений 29.03.2018 р.) передбачає «запровадження методики оцінки ризиків та потреб і ведення випадку як ключові в роботі із засудженими в установах виконання покарань (п. 1.1.2). Тому від початку 2018 року в межах українсько-канадського проекту «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку» (EDGE) у співпраці з UNICEF було розроблено інструмент оцінки ризиків неповнолітніх, які потрапляють до спеціальних виховних установ. Цей пілотний інструмент створили на основі розробленої в пробації оцінки ризиків та потреб неповнолітніх правопорушників.

Від початку 2019 року в Україні за підтримки проекту Європейського Союзу «Pravo-Justice» у співпраці з українсько-канадським проектом «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку (EDGE)», проекту SURGe «Супровід урядових реформ в Україні» розпочато роботу щодо розробки відповідних інструментів оцінки ризиків повнолітніх засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань. Безпосередня організація цієї роботи здійснювалась Державною кримінально-виконавчою службою України у тісній співпраці з міжнародними організаціями, національними та міжнародними експертами.

Розроблену форму оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення апробували протягом лютого–квітня 2020 р. на базі 10 установ відбування покарання: Божківської, Бориспільської, Роменської, Стрижавської, Дрогобицької, Білоцерківської, Городищенської, Кам'янської, Качанівської та Надержищенської виправних колоній.

Законодавче оформлення оцінки ризиків у діяльності персоналу установ виконання покарань здійснено в листопаді 2020 року. Наказом Міністерства юстиції України від 27.11.2020 р. № 4121/5 було затверджено структуровану форму оцінки ризиків та методичні рекомендації щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопо-

рушення засудженими до позбавлення волі, що нині є невід'ємною частиною практичної діяльності персоналу ДКВС України [1].

Того ж року розробили тренінгову програму «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі та індивідуальне планування роботи з ними» для ведучих тренінгової програми з навчання працівників соціально-виховної та психологічної служби установ виконання покарань і онлайн-курс з аналогічною тематикою для працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. Відповідно до розпорядження Міністерства юстиції України було внесено зміни до навчальних програм підготовки персоналу ДКВС України.

Форма оцінки ризиків складається з чотирьох розділів:

1. «Статичні фактори ризику. Історія правопорушень».
2. «Динамічні фактори ризику».
3. «Підсумки».
4. «Ризик шкоди життю та здоров'ю».

Статичними факторами ризику є фактори, пов'язані з кримінальною історією правопорушника, інформація, яка є фіксованою у документах та незмінною, наприклад: попередні притягнення до кримінальної відповідальності, характеристика під час попереднього відбування покарання/перебування під вартою/під час слідства, вік першого притягнення до кримінальної відповідальності, категорія кримінального правопорушення за останнім вирокком тощо [1].

Джерелами інформації для заповнення оцінки ризиків є: особова справа засудженої особи, вирок, вимога УІТ (спецперевірок), відомості з реєстру судових справ, з Єдиного реєстру засуджених осіб та осіб, узятих під варту, зокрема підсистеми «КАСАНДРА», досудова доповідь (за наявності). За можливості – отримання відомостей про відвідування засудженою особою реабілітаційних або медичних закладів. Анкети, опитувальники, співбесіди із засудженою особою та її близьким оточенням, що проводять психолог установи, майстри виробництва, вчителі, працівники інших відділів установи та різних соціальних інституцій, які залучені до роботи із засудженими, тощо.

Строк заповнення всіх розділів оцінки ризиків не повинен перевищувати 25 днів від дня потрапляння засудженої особи в установу виконання покарань. Варто зазначити, що обґрунтованість інформації залежить від обізнаності працівника установи виконання покарань щодо можливих джерел отримання інформації, професійних навичок роботи з цими джерелами та аналізу отриманої інформації, визначення взаємозв'язків, взаємовиключень чи підтверджень. Іноді важко визначити, яке джерело є більш надійним. Часто інформація, отримана з різних джерел, суперечить одна одній, у таких випадках працівник керується власним професійним судженням.

Розділ I «Статичні фактори ризику. Історія правопорушень» заповнює начальник дільниці карантину, діагностики та розподілу (КДіР) протягом 14 діб, поки засуджену особу не розподілено до відділення соціально-психологічної служби [6]. Повнота визначення статичних факторів ризику дуже важлива, аналіз їх указує на ймовірність вчинення повторного правопорушення в майбутньому. Для заповнення статичних факторів використовують лише документально підтверджену інформацію.

На практиці трапляються випадки, коли у засудженої особи настає дата можливого застосування пільги у виді умовно-дострокового звільнення чи заміни невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 81, 82 КК України) під час перебування у дільниці карантину, діагностики та розподілу. У таких випадках начальник КДіР зобов'язаний скласти підсумкову оцінку ризиків [1]. Відповідно виникає необхідність заповнити всі розділи оцінки ризиків у стислі терміни, що унеможливорює об'єктивно вивчити індивідуальні особливості засудженого, оцінити сфери життєдіяльності та соціальні обставини, визначити криміногенні фактори та рівень ризику вчинення повторного кримінального правопорушення. На відміну від статичних факторів, інформація стосовно динамічних факторів ризику (розділ II оцінки ризиків) може бути не завжди об'єктивною та достовірною через недостатній час для проведення оцінки, відсутність відповідей на запити, відмову засудженого надавати інформацію та співпрацювати з працівниками установи виконання покарань тощо.

Надмірна дискреція під час застосування наявного порядку умовно-дostroкового звільнення неодноразово ставала предметом наукової критики. За чинним законодавством підставою такого звільнення є встановлення факту «виправлення» засудженого. Проте категорія виправлення є великою мірою оціночною, особливо зважаючи на її розмите визначення у Кримінально-виконавчому кодексі України як процесу позитивних змін в особистості засудженого. На практиці це призводить не тільки до сумнівних з огляду на безпеку суспільства дострокових звільнень, а й до корупції та інших зловживань з боку адміністрацій пенітенціарних установ [7, с. 158].

Нині ступінь виправлення засуджених визначають з урахуванням оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та стану реалізації індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженим [4]. Однак оцінка ризиків поки що не передбачена законодавчими нормами як обов'язкова для врахування судом під час розгляду матеріалів щодо умовно-дostroкового звільнення.

Після розподілу засудженого до відділення заповнюють інші розділи оцінки ризиків начальником відділення соціально-психологічної служби. Розділ II «Динамічні фактори» складається з підрозділів: житло; освіта; робота; матеріальне становище; мислення, емоції та поведінка; вживання алкоголю; вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; стосунки у суспільстві; стосунки з рідними та близькими (родиною); ставлення до правопорушення; характеристика під час оцінювального періоду відбування покарання; готовність до змін. Динамічні фактори оцінки ризику мають більш диференційовані визначення та можливість обрання різної оцінки у балах, що обумовлено необхідністю глибшого аналізу кожного з цих факторів. Такий аналіз і оцінка дозволяють визначити, чи є динамічний фактор криміногенною потребою (чи впливає/має зв'язок з ризиком виникнення протиправної поведінки).

Отже, фактори, які мають середній та високий рівень ризику, називають криміногенними потребами – це ті індивідуальні характеристики й обставини в житті засудженого, які можуть

підвищувати ймовірність вчинення ним протиправних дій. Проте їх можна змінити, плануючи соціально-виховні та психологічні заходи із засудженими. Саме застосування оцінки ризиків забезпечує диференційований підхід і можливість ухвалювати обґрунтовані рішення щодо ефективного планування такої роботи із засудженими.

Цифровізація пенітенціарної системи передбачає наповнення Єдиного реєстру (підсистема «КАСАНДРА») засуджених та осіб, узятих під варту, працівниками відділів соціально-виховної та психологічної роботи установ виконання покарань, яка, використовуючи алгоритми автоматизованих висновків, визначатиме рівень ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (низький, середній, високий, дуже високий) на підставі алгоритму підрахунку балів та відповідності рівня балів встановленим рівням ризиків. Прогноз повторного правопорушення ґрунтується на використанні машинного навчання та алгоритмів автоматизованих висновків, які базуються на результатах обробки великих структурованих масивів даних про історію правопорушень особи, наявність житла, освіти та роботу, матеріальне становище, мислення, емоції та поведінку, вживання алкоголю та наркотиків, на характеристику під час оцінюваного періоду відбування покарання та інші аспекти.

Під час проходження навчання начальників відділень було проведено опитування щодо практичного застосування оцінки ризиків в установах виконання покарань. Переважна більшість опитаних зазначили, що на якість заповнення оцінки ризиків впливають:

- кількість засуджених у відділенні;
- морально-психологічний клімат та спрямованість засуджених;
- покладення виконання обов'язків на начальників відділень, що не пов'язані з діяльністю відділень соціально-психологічної служби;
- плинність кадрів та недостатній рівень обізнаності працівників щодо проведення оцінки;
- технічні можливості;
- нормативно-правове регулювання.

Протягом проведення дискурсу визначено, що на якість збору, аналізу й узагальнення інформації впливають особистісні якості та риси начальників відділень. Негативно впливають: стереотипне сприйняття та вузьке мислення, неухважність, безвідповідальність, недовіра, байдужість та ін. На результативність діяльності позитивно впливає наявність у працівників таких психосоціальних компетентностей, як критичне та аналітичне мислення, активність, робота в команді, вміння спілкуватися та проводити інтерв'ювання, здатність до ухвалення рішень та розв'язання проблем, саморегуляція, стресостійкість, емпатія тощо. Ключовими у професійній діяльності начальників відділень соціально-психологічної служби є мотивація та усвідомлення важливості й результативності використання оцінки ризиків.

Висновки. Застосування оцінки ризиків сприятиме ефективній роботі персоналу із засудженими, зменшенню ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень, що позитивно вплине на захист і безпеку суспільства. Таким чином, оцінка ризиків є інструментом підвищення ефективності політики держави в пенітенціарній сфері.

Однак потрібно пам'ятати, що кожна оцінка ризиків пов'язана з копіткою роботою начальників відділень установ виконання покарань та іншого персоналу Державної кримінально-виконавчої служби, залученого до проведення такої оцінки (психологи, начальники дільниці, карантину і розподілу, оперативні працівники, інспектори з підготовки до звільнення тощо).

До особливостей використання оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі в установах виконання покарань належать:

– сприйняття й підтримання оцінки ризиків персоналом та засудженими;

– компетентність персоналу (відповідальність і активність, вміння встановлювати контакт та довірливі взаємини, вміння працювати з великими обсягами інформації, розвиток пізнавальних процесів, тайм-менеджменту за наявності безлічі інших обов'язків);

- наявність відповідних технічних засобів і часу для оцінки ризиків;
- оцінка оновлюється і переглядається протягом усього періоду відбування покарання;
- необхідність у диференційованих втручаннях;
- забезпечення ефективної міжвідомчої комунікації.

Проаналізувавши деякі аспекти практичного застосування оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень засуджених до позбавлення волі, можемо стверджувати, що запровадження її в установах виконання покарань є важливим кроком на шляху створення сучасної пенітенціарної системи України. Оцінка ризиків засуджених має стати основою діяльності працівників відділів соціально-виховної та психологічної роботи, що сприятиме забезпеченню безперервності у здійсненні заходів ефективного впливу на засуджених, їх виправленню, а також є важливим інструментом під час вирішення питання щодо можливості умовно-дostroкового звільнення.

Однак застосування оцінки ризиків викликає низку питань:

- підвищення рівня професійної компетентності персоналу відділу соціально-виховної та психологічної роботи (потреба в постійному оновленні знань);
- зменшення посадових обов'язків начальників відділень соціально-психологічної служби;
- зменшення кількості засуджених у відділеннях;
- джерела інформації (достовірність, надійність, суперечливість, залежність від професійного процесу ухвалення рішень начальниками відділень соціально-психологічної служби установ виконання покарань);
- періодичність проведення та моніторинг оцінки ризиків;
- законодавче врегулювання важливості оцінки ризиків під час вирішення питання щодо можливості умовно-дostroкового звільнення.

Зазначені недоліки знижують ефективність застосування цього інструменту й вимагають нормативної та законодавчої регламентації з метою його вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України від 27.11.2020 р. № 4121/5 (чинний від 01.01.2021).

2. Яковець І. С. Міжнародні методики оцінки ризиків і потреб засуджених: щодо їх ролі у процесі виконання покарань. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 99–106.

3. Тренінгова програма «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення засудженими до позбавлення волі та індивідуальне планування роботи з ними» : методичні рекомендації до впровадження / Войніч О. П. та ін. Київ : ФОП Буря О. Д., 2021. 190 с.

4. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5. Дата оновлення: 03.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text> (дата звернення: 19.08.2022).

5. Про затвердження Порядку формування та ведення Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту : наказ Міністерства юстиції України від 26.06.2018 р. № 2023/5. Дата оновлення: 13.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-18#Text> (дата звернення: 23.08.2022).

6. Положення про дільницю карантину, діагностики і розподілу засуджених : наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 р. № 2300/5. Дата оновлення: 12.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1864-13#n41> (дата звернення: 19.08.2022).

7. Автухов К. А., Яковець І. С. Шлях впровадження та подальші перспективи інституту оцінки ризиків вчинення повторного правопорушення в Україні. *Право України*. 2019. № 7. С. 152–162.

Klochko I.,

Senior Lecturer of the Department of Probation Personnel Training,
Institute of Advanced Training of Personnel
of the State Criminal and Executive Service of Ukraine
of the Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2785-4925

PRACTICE OF USING THE ASSESSMENT OF THE RISK OF COMMITTING A REPEATED CRIMINAL OFFENSE BY CONVICTS SENTENCED TO IMPRISONMENT

Assessing the risks of committing a repeated criminal offense is the process and result of analyzing the impact of risk factors on the probability of the criminal

behavior of the convict, its possible consequences, determination of criminogenic needs and measures in order to minimize them.

During 2021, according to the information of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, 53 750 assessments of the risk of committing a repeated criminal offense by those sentenced to imprisonment were entered into the "CASANDRA" subsystem: the first – 34 681, the intermediate – 15 527, and the final – 3 543.

During the period from 2021 till 2022, 340 heads of social and psychological service departments of social, educational and psychological service departments of penal institutions and pretrial detention centers were trained in the Territorially Separated Department "Bila Tserkva Branch of the Academy of the State Penitentiary Service".

The results of the survey during the training of heads of departments on the practical application of risk assessment in penal institutions and the comparative analysis of the tool allow us to single out certain aspects of the application of risk assessment and identify gaps in the legislation. The experience of practical use of the new tool is at an initial stage, so there are many questions and points about filling out the risk assessment.

This article defines the specifics of the use and application of the risk assessment of repeated criminal offenses by those sentenced to imprisonment (hereinafter referred to as risk assessment) by employees of the departments of social, educational and psychological work with convicts in penal institutions. The legislation regulating the issue of risk assessment has been studied.

Key words: *assessment of the risk of committing repeated criminal offenses, criminogenic needs, static risk factors, dynamic risk factors.*

References

1. Ukraine (2020), On the approval of Methodological recommendations regarding the assessment of the risks of committing repeated criminal offense by those sentenced to imprisonment : order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv.
2. Yakovets, I. S. (2014), "International methods of assessing convicts' risks and needs: regarding their role in the process of execution of punishments", *Issues of Crime Control*, Vol. 28, pp. 99–106.
3. Voinich, O. P. etc. (2021), "*Training program "Assessment of the risks of committing repeated criminal offenses by those sentenced to imprisonment and individual planning of work with them"*", methodological recommendations for implementation, FOP Buria O. D., Kyiv.
4. Ukraine (2013), On the organization of social, educational and psychological work with convicts : order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text> (accessed 19 August 2022).
5. Ukraine (2018), On the approval of the procedure for the formation and maintenance of the unified register of convicts and persons taken into

custody: order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0762-18#Text> (accessed 23 August 2022).

6. Ukraine (2013), Regulations on the quarantine, diagnosis and distribution of convicts : order of the Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1864-13#n41> (accessed 19 August 2022).

7. Avtukhov, K. A. and Yakovets, I. S. (2019), "The path of implementation and further prospects of the institute for assessing the risks of committing a repeat offense in Ukraine", *Law of Ukraine*, No. 7, pp. 152–162.